

ХУВЬ ХҮНИЙ ОРЛОГЫН АЛБАН ТАТВАРЫН ЭДИЙН
ЗАСАГТ ҮЗҮҮЛЭХ НӨЛӨӨЛӨЛ

Б.Хулан

ХСИС-ийн Цагдаагийн сургуулийн
ЦЭЗТ-ийн багш, цагдаагийн дэслэгч

Оршил

Татвар бол улсын эдийн засаг болон нийгмийг хөгжүүлэх талаар тавьж буй нийтлэг зорилгыг хэрэгжүүлэх, төрийн бодлогыг зохих түвшинд нь ажиллуулахад шаардагдах санхүүгийн эх үүсвэрийг бүрдүүлэх үндсэн хэлбэр билээ.

Аливаа улс орны татварын бүтэц нь эдийн засгийн дүр зургийг тодорхойлж байдаг. Монгол Улсын татварын орлогын бүтэц нь шууд ба шууд бус татварын орлогоос бүрдэнэ. Шууд татварын орлогыг бүрдүүлдэг орлогод ААНОАТ, ХХОАТ, Өмчийн албан татваруудын орлогууд хамаарна. Харин шууд бус татварын орлогыг бүрдүүлдэг орлогод НӨАТ, ОАТ, Тусгай зориулалтын албан татвар, Гадаад худалдааны албан татвар, бусад татварын орлогууд хамаардаг.¹ Энэ судалгаагаар ХХОАТ-ын эдийн засаг дахь нөлөөллийг судлах юм.

Түлхүүр үг: ХХОАТ, эдийн засагт үзүүлэх нөлөөлөл, хуулийн өөрчлөлт

ХХОАТ-ын төрөл, ангилал

Хувь хүний орлогын албан татвар (ХХОАТ) нь хувь хүний хөдөлмөр эрхлэх, хөрөнгө түрээслүүлэх, хөрөнгө борлуулах зэрэг бүхий л орлогод ногдох албан татвар юм. Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулиар энэхүү татварыг зохицуулна. Уг татварыг ногдуулахдаа мөн тухайн татвар төлөгч хувь хүний татвар ногдуулах орлогыг тодорхойлно.²

Хувь хүний орлогын албан татварыг төр, ард түмний нэрийн өмнөөс цуглуулжтүүний зарцуулалтын талаар эргүүлэн тайлагнах, нөгөө талаар иргэний төртэй харьцахалбанүүрэгтэй холбон тайлбарладаг. Энэ татварыгнэвтрүүлсний ач холбогдол нь төсвийн орлогын чухал эх үүсвэр болж байгаа эсэхээртодорхойлогдох боловч үр ашиггүй татвар гэсэн шалтгаанаар ашиглахгүй байх ньховор байдаг. Хувь хүний орлогын албан татварын зорилго нь орлогыг дахин хуваарилах, зохицуулах замаар төсвийн орлогын нэг эх үүсвэр болгоход оршино.³

Хувь хүний орлогын албан татварын сайн тал нь: татвар төлөгчдийн бололцоочадварт тохируулах боломжтой, нөгөө талаас зах зээлийн үнийн тохиололд бусадтатварыг бодвол бага өртдөг. Сөрөг тал нь: татвар төлөгч бүр өөрийн бүхорлогыг бүртгэж тайланг бэлтгэж, татварын алба түүнийг нь хянаж төлбөрийг хүлээжавахад нэлээд хүндрэл чирэгдэл, зардал гаргадаг явдал юм.⁴

Хувь хүний орлогын албан татвар нь бусад татваруудын адил төсвийн орлогыг бүрдүүлэх, тэгш шударга байх, энгийн байх үр ашигтай байх, үндэсний давуу талыгхангах зарчмуудад үндэслэдэг. Хувь хүний орлогын албан татвар төлөгч хэн байхыгсонгон авах явдал чухал байдаг. Мөн энэ албан татварын чухал асуудлуудын нэг нь татвартхамааруулах орлогыг тодорхойлоход чиглэдэг.⁵

Онолын үүднээс татвар төлөх орлого гэдэг нь тухайн жилд татвар төлөгчийн олсон бүх орлогын нийлбэр, төлөх татвар нь тэр нийлбэр дүнгийн тодорхой хувь байдаг. Татварын ногдуулан суутгаж авах, төсөвт төлүүлэх байдлаас нь хамааруулж орлогыг татварын эцсийн суутгалт ба дундын суутгалт орлого гэж ангилдаг.⁶

¹Мөнх. Ш. “Татварын бодлогын эдийн засагт үзүүлэх нөлөөлөл” судалгааны ажил, 2009

²ҮТЕГ-ын цахим хуудас, электрон эх үүсвэр: <http://mta.mn/pages/27>

³Цэндмаа. Ч. “Хувь хүний орлогын албан татварыг боловсронгуй болгох нь” судалгааны ажил, 2010

⁴Цэндмаа. Ч. “Хувь хүний орлогын албан татварыг боловсронгуй болгох нь” судалгааны ажил, 2010

⁵Мөнх. Ш. “Татварын бодлогын эдийн засагт үзүүлэх нөлөөлөл” судалгааны ажил, 2009

⁶Мөнх. Ш. “Татварын бодлогын эдийн засагт үзүүлэх нөлөөлөл” судалгааны ажил, 2009

- Дундын суутгалт орлогод:
- ✓ ажил эрхлэлтийн орлого
 - ✓ тэтгэвэр тэтгэмжийн орлого
 - ✓ хөрөнгө борлуулсны орлого
 - ✓ хөрөнгө түрээслүүлсний орлого хамаарна.

Дундын суутгалт орлогын хувьд татвар төлөгч нь өөрийн жилийн нийт орлого зарлагыг нэгтгэн бүртгэж татварын тайлан буюу иргэний орлого татвар тодорхойлох хуудсаар эцсийн тооцоог хийх бөгөөд энэ нь дараагийн жилд төлөх татварын хэмжээг тогтоох үндэслэл болж өгдөг.

Эцсийн суутгалт орлогод тусгайлсан хувиар татварыг ногдуулж эх үүсвэр дээр нь суутгал хийгддэг орлогууд хамаардаг. Тухайлбал, ногдол ашиг, зохиогчийн шагнал, хадгаламжийн хүүгийн орлого, уралдаан тэмцээний шагнал гэх мэт орлого багтдаг.⁷ Дараах суутгалт орлогуудыг татварын орлогын тайлан, мэдээнд суутган нэршлээр тэмдэглэдэг.

- Цалин хөлс болон түүнтэй адилтгах орлого \Суутган-1\
- Урлагийн тоглолт, спорт тэмцээний, ШУ бүтээл \Суутган-2\
- Иргэдийн хадгаламжийн хүүгийн орлого \Суутган-3\
- Дундын суутгал - 3% \Суутган-4⁸

ХХОАТ-ын эдийн засагт үзүүлэх нөлөөлөлд хийсэн дүн шинжилгээ

Хувь хүний орлогын албан татварын эдийн засагт үзүүлэх нөлөөллийг судлахын өмнө тус татварын өөрчлөлтөнд нөлөөлөх зарим үзүүлэлтүүдийг регрессээр дүгнэе.

Утгын хүснэгт №1 Эх сурвалж: www.nso.mn, www.mta.mn

	ХХОАТ (Y)	Татвар төлөгчийн тоо /Суутган-1/ (X ₁)	Ажилгүйдлийн н түвшин (X ₂)	ДНБ (X ₃)
2005	57,986.6	20,973	3.3	2,779,578.3
2006	76,973.6	22,685	3.2	3,714,952.9
2007	90,044.0	27,354	2.8	4,599,541.4
2008	116,208.4	32,654	2.8	6,555,569.4
2009	128,240.6	37,159	11.6	6,590,637.1
2010	160,944.5	46,159	9.9	9,756,588.4
2011	232,257.3	66,727	7.7	13,944,238.1
2012	346,635.7	75,079	8.2	16,688,419.6
2013	449,045.9	97,418	7.9	19,174,242.6
2014	507,864.6	114,097	7.9	21,937,159.4
2015	482,334.5	127,009	8.3	23,150,385.6
2016	523,410.0	131,982	8.6	23,935,853.7
2017	647,750.2	145,180	7.3	27,167,034.7

Тэгшитгэлийн загвар, түүний тайлбар: $ХХОАТ = b_0 + b_1 * S1 - b_2 * Au + b_3 * GDP + e_i$

- b_0 - Загварын сул гишүүн. Уг коэффициент нь эерэг тоо байх ба загварт авч үзсэн хувьсагчид бүгд тогтмол байх үеийн хувь хүний орлогын албан татварын орлого
- b_1 - Суутган-1 татварын орлого хувь хүний орлогын албан татварт хамгийн их хувийг эзэлдэг тул энэ төрлийн татвар төлөгчдийн тоо өндөр байх нь тус татварын орлого их байхад өндөр ач холбогдолтой юм.

⁷Мөнх. Ш. “Татварын бодлогын эдийн засагт үзүүлэх нөлөөлөл” судалгааны ажил, 2009

⁸Татварын орлогын гүйцэтгэлийн мэдээ, 2012

- b_2 - Ажилгүйдлийн түвшин болон хувь хүний орлогын албан татвар хоорондоо урвуу хамааралтай бөгөөд ажилгүйдлийн түвшин буурснаар ажил эрхлэгчдийн тоо өсч улмаар татвар төлөгчийн тоо нэмэгдэж татварын орлого өснө.
- b_3 - Дотоодын нийт бүтээгдэхүүн өсөх нь онолын хувьд тухайн улсын иргэдийн орлогын түвшин өссөнийг илэрхийлэх тул иргэдийн татвар төлөлтийн мөнгөн дүн нэмэгдэнэ.

ХХОАТ = 39.255389854 + 4.95317929449* Суутган1 - 2.38892317803* Ажилгүйдлийн түвшин + 0.00365018018053* ДНБ

Тэгшитгэлээс харахад ХХОАТ-т нөлөөлөх дээрх үзүүлэлтүүд тогтмол үед тус татвар 39,255 тэрбум.төгрөг байх бол Суутган-1 татвар төлөгчийн тоо 1 нэгжээр өсөхөд ХХОАТ 4,95-аар, ДНБ 1 нэгжээр өсөхөд 0,0036 нэгжээр өсөхөд нэгжээр тус тус өсдөг. Харин ажилгүйдлийн түвшин 1 хувиар өсөхөд хувь хүний орлогын албан татвар нь 2,3889 нэгжээр буурдаг байна.

Хувь хүний орлогын албан татварын эдийн засгийн нөлөөллийг судлахаа төсвийн орлого, татварын орлого, ДНБ-нд хувь хүний орлогын албан татвар хэрхэн нөлөөлөх, хамаарахыг регрессийн тэгшитгэл, EViews 6 программыг ашиглан тооцоолов.

Утгын хүснэгт 2

Эх сурвалж: www.nso.mn, www.mta.mn

	Төсвийн орлого(Ү)	Татварын орлого (Ү)	ДНБ (Ү)	ХХОАТ (Х)
2005	837,858.3	692,206.5	2,779,578.3	57,986.6
2006	1,360,409.8	1,128,140.6	3,714,952.9	76,973.6
2007	1,880,488.9	1,502,309.9	4,599,541.4	90,044.0
2008	2,170,396.9	1,890,896.6	6,555,569.4	116,208.4
2009	1,993,995.6	1,620,549.6	6,590,637.1	128,240.6
2010	3,122,464.2	2,688,236.3	9,756,588.4	160,944.5
2011	4,227,178.1	3,668,307.8	13,944,238.1	232,257.3
2012	4,863,120.8	4,203,423.4	16,688,419.6	346,635.7
2013	5,940,067.0	5,072,793.3	19,174,242.6	449,045.9
2014	6,223,378.0	5,157,024.5	21,937,159.4	507,864.6
2015	5,983,397.7	5,118,979.4	23,150,385.6	482,334.5
2016	5,835,043.8	4,950,950.2	23,935,853.7	523,410.0
2017	7,922,488.8	6,302,609.8	27,167,034.7	647,750.2

- ✓ Төсвийн орлого болон хувь хүний орлогын албан татварын хамаарал

$$\text{BudgetR} = b_0 + b_1 * \text{ХХОАТ} + e_i$$

$$\text{Төсвийн орлого} = 11.59497 + 0.733297 * \text{ХХОАТ}$$

- $R^2 = 0.213848$
- t-Statistics (2.92) (12.37)

Төсвийн орлогыг хувь хүний орлогын албан татвар нь 21,38%-аар тайлбарлах бөгөөд хувь хүний орлогын албан татвар 1 нэгжээр өсөхөд төсвийн орлого 0,73 нэгжээр өснө. Мөн тус хоёр үзүүлэлт нь хоорондоо эерэг хамааралтай. (дэлгэрэнгүй хавсралт 4)

- ✓ Татварын орлого болон хувь хүний орлогын албан татварын хамаарал

$$\text{TaxR} = b_0 + b_1 * \text{ХХОАТ} + e_i$$

- Татварын орлого = 0.615888 + 9.844549 * ХХОАТ
- $R^2 = 0.937125$
- t-Statistics (2.56) (10.92)

Татварын орлогыг хувь хүний орлогын албан татвар нь 93,71%-аар тайлбарлах бөгөөд хувь хүний орлогын албан татвар 1 нэгжээр өсөхөд татварын орлого 9,84 нэгжээр өснө. (дэлгэрэнгүй хавсралт 5)

- ✓ Дотоодын нийт бүтээгдэхүүн болон хувь хүний орлогын албан татварын хамаарал

$$GDP = b_0 + b_1 * XXOAT + e_i$$

- ДНБ=1.498842+41.62458* XXOAT
- $R^2=0.912197$
- t-Statistics (1.92) (14.27)

Дотоодын нийт бүтээгдэхүүнийг хувь хүний орлогын албан татвар нь 91,22%-аар тайлбарлах бөгөөд хувь хүний орлогын албан татвар 1 нэгжээр өсөхөд дотоодын нийт бүтээгдэхүүн 41.6нэгжээр өснө. ДНБ-д ийнхүү өндөр хамааралтай байгаа нь хувийн цэвэр орлого нэмэгдэхийн хэрээр хувийн хэрэглээ өссөнийг илэрхийлж байна. (дэлгэрэнгүй хавсралт 6)

Дээрх судагааг товч дүгнэхэд сонгож авсан үзүүлэлтүүдэд хувь хүний орлогын албан татварын нөлөөлөл эерэг буюу эдгээр үзүүлэлтүүдийг өсгөх төлөвтэй байна.

Дүгнэлт

1993 оноос Хувь хүний орлогын албан татварын хуулийг анхлан боловсруулж мөрдсөнөөс хойш өнөөг хүртэл хэд хэдэн удаа өөрчилж ирсэн ба бодлогын чанартай хийгдсэн хамгийн томоохон шинэчлэл нь 2006 оны хуулийн өөрчлөлт байлаа. Түүнээс хойш 2017 оныг хүртэл зарим заалтанд өөрчлөлт орсон бөгөөд 2018 оноос дагаж мөрдөгдөж буй хувь хэмжээ болон хөнгөлөлтийн өөрчлөлт цаг үеэ мэдэрсэн өөрчлөлт байлаа.

- ✓ Хувь хүний орлогын албан татварын төрөл, ангилалыг нарийвчлан тусгасан.
- ✓ XXOAT-ын хуулинд 1993 оноос өнөөг хүртэл нийтдээ долоон удаа өөрчлөлт орохдоо 6 шатлалт байснаас одоогийн байдлаар 1 шатлалтай ба нэгдсэн нэг хувь хэмжээтэй болсон байна.
- ✓ Албан татвар ногдуулах орлогын төрлөөс “Малчин өрх, мал бүхий этгээдийн орлого” гэсэн заалтыг хасч чөлөөлөх орлогын төрөлд оруулсан.
- ✓ Өнөөг хүртэл тус хуулинд нийт 9 заалтыг хүчингүй болсонд тооцож, 2 заалтанд нэмэлт өөрчлөлт оруулж мөн 6 заалтыг нэмсэн байна.
- ✓ Хөнгөлөлтийн хэмжээ жилийн орлогоос 84,000 төгрөг байсныг шатлалтай болгож, бага орлоготой бол их хөнгөлөлт, их орлоготой бол бага хөнгөлөлт эдлэх зохицуулалт нэмсэн.

Энэ шинэтгэлийн гол цөм болох татварын жигд 10 хувийн бага хувь хэмжээ нь татварын системд шударга, үр ашигтай, энгийн байх зарчмыг гүйцэлдүүлж, татварын ачааллыг жигдрүүлснээр хувь хүмүүсийн орлого, хөрөнгөө нуух явдлыг бууруулж, татвараа тайлагнах, төлөх явц сайжирч, төсвийн орлого нэмэгдэнэ хэмээн тооцоолсон. Харин 2017 онд хуулийн энэ заалтанд өөрчлөлт орж шатлалтай болсон ч түүнийг хүчингүй болгож хөнгөлөлтийг шатлалтай болгосон нь тун оновчтой бодлого болсон.

Манай улсын төсвийн орлогын дийлэнх хувийг буюу 78-аас дээш хувийг татварын орлого дангаараа эзэлдэг. Хувь хүний орлогын албан татварын нийт татварын орлогод эзлэх дүн тогтвортой өсч 2017 онд 10,3 хувьд хүрсэн бөгөөд дийлэнх хэсгийг хөдөлмөр эрхлэлтийн орлогод ногдуулсан татварын орлого эзэлж байгаа нь энэ үзүүлэлт тус татварын өөрчлөлтөнд хамгийн ихээр нөлөөлхийг илэрхийлнэ. Тус татварт Суутган 1-ийн эзлэх дүн жил тутам өсч байгаа нь татвараа өөрөө тодорхойлон төлөх ёстой хувиараа бизнес, хөдөлмөр эрхлэгчдийн орлого нуугдмал хэлбэрт байгааг илтгэн харуулж байна.

Тус татварын эдийн засагт үзүүлэх нөлөөллийн судалгааны үр дүнд хувь хүний орлогын албан татвар 1 нэгжээр өсөхөд төсвийн орлого 0,73 нэгжээр, татварын орлого 9,84 нэгжээр, дотоодын нийт бүтээгдэхүүн 41.6нэгжээр тус тус өснө. ДНБ-д ийнхүү өндөр хамааралтай байгаа нь хувийн цэвэр орлого нэмэгдэхийн хэрээр хувийн хэрэглээ өссөнийг илэрхийлж байна. Сонгож авсан үзүүлэлтүүдэд хувь хүний орлогын албан татварын нөлөөлөл эерэг буюу эдгээр үзүүлэлтүүдийг өсгөх төлөвтэй байна.

Санал

1. Хувь хүний татвар ногдох орлогын суурьт бусдаас /хуулийн этгээд болон хувь хүнээс/ үнэ төлбөргүй авсан бараа, ажил, үйлчилгээ, биет ба биет бус хөрөнгийн орлогыг хамруулахгүй байна. Үүний тод жишээ нь иргэд хооронд байр сууцаа шилжүүлэхдээ

татвараас зайлсхийхийн тулд бэлэглэлийн гэрээ үйлдэх явдал түгээмэл тохиолддог билээ. Энэ асуудлыг анхаарч холбогдох хуулинд заалт оруулах

2. Урлагийн тоглолт, спортын тэмцээний шагнал, наадмын бай шагнал, тэдгээртэй адилтгах шагнал ергөн дэлгэр, түгээмэл болж, шагналын дүн ихээр есч, урлаг соёл, спортын тамирчид, хүмүүс нийгмийн өндөр орлоготой давхаргад шилжих үзэгдэл ажиглагдаж байгаа тул тэдэнд ногдуулах татварын хувь хэмжээг 5 биш, бусадтай адилтган 10 хувь болгох нь шударга зарчимд нийцэх юм.
3. Монгол улсад байнга оршин суугч татвар төлөгч болон түүний Монгол улсад орлого татвараа тайлагнаж төлөх татварын жилийг нарийвчлан тодорхойлох
4. Татвар ногдуулах малын тооны доод хязгаарыг судалгааны үндсэн дээр тогтоон мал бүхий иргэн, малчин өрхийн татварыг сэргээх
5. Хөдөлмөр эрхлэлтийн орлого нь тус татварын орлогын дийлэнх хэсгийг бүрдүүлдэг бөгөөд энэ үзүүлэлт жил ирэх тусам нэмэгдэж байгаа тул үүнээс бусад орлогын татварыг нарийвчлан, оновчтой, үр ашигтай болгох
6. Хувьцаа үнэт цаас болон хөдлөх үндсэн хөрөнгө борлуулсаны орлогод татвар ногдуулах асуудлыг тодорхой болгох
7. Иргэдийн татварын боловсролыг дээшлүүлэх болон ТЕГ-ын мэдээллийн ил тод байдал, татварын талаар олон нийтэд шаардлагатай, үнэн зөв, бүрэн гүйцэт, дэлгэрэнгүй мэдээллийг хүргэж байх

Ашигласан материалын жагсаалт

Ном, эмхэтгэл

1. Мөнх.Ш. 2009, “Татварын бодлогын эдийн засагт үзүүлэх нөлөөлөл” судалгааны ажил
2. Цэндмаа. Ч. 2010, “Хувь хүний орлогын албан татварыг боловсронгуй болгох нь” судалгааны ажил
3. Акжол. Б. 2013, “ХХОАТ-ын тайлан, хяналт шалгалтын үр нөлөөг дээшлүүлэх асуудал” судалгааны ажил
4. Маралмаа. Ч. 2014, “Татварын бодлогын эдийн засагт үзүүлэх нөлөө” судалгааны ажил
5. УТЕГ, Хувь хүний орлогын албан татвар, УБ 2007
6. Алтанзаяа. Г. 2011, “Татварын бүртгэл”. УБ, хуудас 93-106
7. ТЕГ, Татвар төлөгчдөд зориулсан хөтөч цуврал, Монголтакс тин ХХК, УБ 2011
8. ТЕГ, Монгол улсын татварын статистикийн эмхэтгэл, Хөх Монгол принтинг ХХК, УБ 2012

Электрон эх үүсвэр

1. УТЕГ-ын цахим хуудас. <http://www.mta.mn>
2. Үндэсний статистикийн хороо, <http://www.nso.mn>
3. Статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан, <http://www.1212.mn>